

Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej 16

ISSN 1898-4215; e-ISSN 2544-3143

Copyright © by Jerzy Gordziejew

Creative Commons: Uznanie Autorstwa 3.0 Polska (CC BY 3.0 PL)

<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.31338/2544-3143.si.2023-16.1>

Jerzy Gordziejew

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

jerzy.gordziejew@uj.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-3203-2894>

POLITYKA KULTURALNA W GRODNI W OKRESIE PIERIESTROJKI (W ŚWIETLE DOKUMENTÓW WŁADZ MIEJSKICH)

Cultural Policy in Grodno during *Perestroika* (According to the Documents of the Municipal Authorities)

Abstract

The article is an attempt at an introductory presentation of the Soviet cultural policy at the local level on the example of Grodno in the second half of the 1980s. Based on the analysis of source materials, it can be concluded that the outdated system of organising and managing cultural policy was in conflict with the informal cultural practices of the city's inhabitants. The declared goals of the state cultural policy, which is still an ideological tool for forming a new man, and the model of disseminating the content of culture clearly did not keep up with the grassroots initiative of the city's residents in terms of shaping the free time space.

Keywords: *perestroika*, Grodno, Belarus, USSR, cultural policy, archival sources

Pieriestrojka w ZSRR w odbiorze potocznym, a także nieraz naukowym jest postrzegana przez pryzmat działalności ekipy rządzącej na Kremlu, w tym intencji oraz planów Michaiła Gorbaczowa. Dlatego rozważania dotyczące schyłkowego okresu dziejów tego państwa z reguły oscylują

wokół zarysowania głównych obszarów reform strukturalnych. Nie budzi wątpliwości, że w cieniu „wielkiej historii” oraz standardowych ustaleń faktograficznych pozostają nie mniej istotne konteksty regionalne, lokalne, perspektywa mikrohistoryczna, przemiany zachodzące w republikach związkowych, a także w dużych miastach.

Na XXVII zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego obradującym na przełomie lutego i marca 1986 roku uchwalono nową redakcję programu tej formacji. Dokument ten zawierał wytyczne dalszego rozwoju społeczeństwa, gospodarki oraz zuniformizowanej kultury. Według deklaracji programowej do zadań wagi państwowej należało „zbliżenie wszystkich grup społecznych” oraz budowa bezklasowej formy organizacji społecznej¹.

Postulaty ukształtowania nowej wspólnoty zawierał referat polityczny Michała Gorbaczowa, którego wystąpienie nie wykraczało poza ramy obowiązującej ideologii. Sekretarz generalny ograniczył się do trywialnego stwierdzenia, że: „Naród radziecki jawi się jako jakościowo nowa społeczna i internacjonalistyczna wspólnota, spojona jednością interesów ekonomicznych, ideologii i celów politycznych”². Toteż za główny cel pracy ideologicznej uznał: „wychowanie pracujących w duchu ideowości komunistycznej oraz wierności radzieckiej Ojczyźnie, proletariackiemu oraz socjalistycznemu internacjonalizmowi”³. Operując językiem ówczesnej komunikacji politycznej, Gorbaczow wyraził przekonanie, że zainteresowanie wartościami kultur narodowych nie musi kolidować z procesem:

współdziałania oraz zbliżenia kultur narodowych. Trzeba o tym pamiętać również wówczas, gdy pod płaszczykiem samoistości narodowej w niektórych dziełach literackich i artystycznych, dziełach naukowych usiłuje się przedstawić w idyllicznych barwach przeżytki reakcyjno-nacjonalistyczne i religijne sprzeczne z naszą ideologią, socjalistycznym stylem życia, światopoglądem naukowym⁴.

---

¹ *Программа Коммунистической партии Советского Союза. Новая редакция*, [w:] *XXVII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 25 февраля – 6 марта 1986 года. Стенографический отчёт*, т. 1, Москва 1986, s. 589, 590.

² *Политический доклад Центрального Комитета КПСС XXVII съезду Коммунистической партии Советского Союза. Доклад генерального секретаря ЦК КПСС товарища Горбачева М. С.*, [w:] *XXVII съезд Коммунистической партии...*, op. cit., т. 1, s. 75.

³ *Резолюция XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза по Политическому докладу Центрального Комитета КПСС*, Москва 1986, s. 551.

⁴ *Политический доклад Центрального Комитета КПСС...*, op. cit., s. 76.

W przedstawionym wyżej programie partii stwierdzano fakt utworzenia w ZSRR „prawdziwie ludowej wielonarodowej kultury radzieckiej” oraz dążenia do zaspokajania zbiorowych potrzeb „różnych kategorii ludności”⁵. Autorzy dokumentu podkreślali, że pracy ideowo-wychowawczej nie sposób sobie wyobrazić bez aktywnej postawy obywateli, ich uczestnictwa w życiu publicznym, partycypacji „w budownictwie społeczno-ekonomicznym oraz kulturalnym”, a więc bez upowszechnienia zasobów kultury, estetycznego wychowania, możliwości „amatorskiego ruchu artystycznego”, wzbogacenia „socjalistycznego stylu życia”, „doskonalenia treści i metod pracy kulturalno-oświatowej” stowarzyszeń twórczych oraz instytucji kultury⁶.

Powyższy materiał pozwala na wstępne zobrazowanie istoty państwowej polityki kulturalnej będącej narzędziem przeobrażeń świadomości społecznej oraz „wychowania nowego człowieka”⁷ poprzez jego zaangażowanie w życie publiczne w celu zaprowadzania nowego ustroju społeczno-ekonomicznego. Za niezbędny element budowy radzieckiego porządku społecznego oraz ugruntowania tradycji kulturowych władze uznawały tworzenie spójnego systemu wartości akceptowanego przez społeczeństwo. Radziecka polityka w zakresie rozwoju kultury była adresowana do podstawowej instytucji socjalizacji, czyli rodziny. Wzmocnieniu tej komórki społecznej miała służyć działalność struktur państwowych i społecznych w zakresie „wspólnej organizacji uroczystości społecznych, imprez kulturalnych i sportowych, rodzinnego odpoczynku”⁸.

Powyższe założenia polityki kulturalnej państwa radzieckiego wskazują na liczne pola badawcze, m.in.:

- a) na możliwość podjęcia analizy realizowania całokształtu państwowej polityki kulturalnej na gruncie regionalnym oraz lokalnym, w tym funkcjonowania instytucji kulturalnych w Grodnie w okresie pieriestrojki,
- b) lub ukazanie potrzeb kulturalnych odbiorców kultury, rozpoznanie ich gustów, aspiracji, popytu na określone dobra kultury, a także omówienie partycypacji mieszkańców miasta zarówno w kulturze zinstytucjonalizowanej, jak i kontrkulturze.

⁵ *Программа Коммунистической партии...*, op. cit., s. 604.

⁶ *XXVII съезд Коммунистической партии...*, op. cit., t. 1, s. 551–552, 589–590, 597, 604.

⁷ *Резолюция XXVII съезда...*, op. cit., s. 552.

⁸ *Политический доклад Центрального Комитета КПСС...*, op. cit., s. 74.

Nie jest to pełny katalog tematyczny. Zagadnienie kultury miasta, spędzania wolnego czasu i wypoczynku stanowi rozległą problematykę o szerokim wachlarzu tematycznym z pogranicza historii, socjologii, etnologii, co pozwala na łączenie metod badań terenowych, np. obserwacji, badania opinii społecznej, wspomnień oraz kwerend archiwalnych.

Jako że przedmiotem niniejszych rozważań nie jest całościowy obraz szeroko pojętego życia kulturalnego Grodna w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku, zarysowanie problematyki kultury i codzienności miasta w okresie pierestrojki zostanie zilustrowane na wybranych przykładach zaczerpniętych ze źródeł archiwalnych. Należą tu przede wszystkim materiały miejskiego komitetu partii oraz miejskiego komitetu komsomołu, protokoły rady miejskiej Grodna pochodzące z tego okresu.

Jak wiadomo, radzieckie władze wnikały w przestrzeń życiową obywateli, dążąc do ich wszechstronnego wychowania oraz planowania spędzania wolnego czasu. W referacie politycznym wygłoszonym podczas XXVII Zjazdu KPZR Michaił Gorbaczow wyraził przekonanie, że: „przeszłość w znacznym stopniu wyznacza to [...] jaką młodzież wychowamy dzisiaj. Jest to zadanie partii, całego narodu. Jest to najbardziej aktualne, gruntowne zadanie leninowskiego komsomołu”⁹.

Pod tym względem działalność władz miejskich Grodna nie stanowiła wyjątku. Materiały plenów oraz postanowień grodzieńskiego miejskiego komitetu Komunistycznej Partii Białorusi oraz Komsomołu z lat 1987–1990 obfitują we wzmianki o różnorodnych formach wychowania ideologicznego: „moralnym”, „heroicznym i patriotycznym” oraz „patriotyczno-obronnym”, „estetycznym”, „ateistycznym”, wreszcie „wychowaniu po-przez pracę”¹⁰.

⁹ *Политический доклад Центрального Комитета КПСС...*, op. cit., s. 80.

¹⁰ Дзяржаўны архіў грамадскіх аб’яднанняў Гродзенскай вобласці (dalej: ДАГАГВ), ф. 2, воп. 63, спр. 1 *Протоколы VI–VII пленума гродненскаго горкома КПБ 30 марта – 25 июня 1987*, арк. 130; ф. 21, воп. 18, спр. 2 *Протоколы №№ 2–3 заседаний бюро Гродненского горкома ЛКСМБ ЛКСМБ и материалы к протоколу № 3 1987*, арк. 39; спр. 3 *Протоколы №№ 4–5 заседаний бюро Гродненского горкома ЛКСМБ 25.03.–20.05.1987*, арк. 23, 31; спр. 7 *Справки, информации о выполнении постановлений бюро горкома ЛКСМБ 21 марта 1986–22 октября 1987*, арк. 7; спр. 8 *Протоколы заседаний совета и пленума городской пионерской организации 8 января – 1 декабря 1987*, арк. 38; ф. 21, воп. 20, спр. 1 *Протоколы VII–VIII пленумов горкома ЛКСМБ 23 мая – 25 сентября 1989*, арк. 5.

25 czerwca 1987 roku podczas plenum sekretarz grodzieńskiego miejskiego komitetu partii Swietłana Cygankowa wygłosiła obszerny referat dotyczący zadań organizacji partyjnej w zakresie pogłębienia pracy wychowawczej z młodzieżą, twierdząc, że „ważniejsze miejsce w wychowaniu młodzieży należy do organizacji jej wolnego czasu”¹¹.

W styczniu 1988 roku, zabierając głos na plenum grodzieńskiego miejskiego komitetu komsomołu sekretarz jednego z dzielnicowych komitetów, Natalia Marczuk, konstatowała aktualność problemu wolnego czasu jako czynnika rozwoju jednostki. Kontynuując z tradycyjną dla owych czasów arbitralnością, zaznaczyła: „Nauczenie naszych młodych ludzi i dziewcząt poprawnie wykorzystywać wolny czas, organizować go zarówno w osobistym, jak i społecznym celu jest zadaniem, którego podejmuje się dzielnicowy komitet komsomołu wspólnie z podstawowymi komsomolskimi organizacjami”¹².

Właśnie komitety Komsomołu miały – jej zdaniem – stanowić prawdziwe ośrodki organizujące i koordynujące pracę kulturalno-oświatową¹³. Lejtmotyw o partyjnej młodzieżówce jako głównym, wręcz jedynym organizatorze życia kulturalnego i wolnego czasu posiadającym doświadczenie w tym zakresie przewija się w różnych wystąpieniach działaczy tej formacji.

Pokrótkce reasumując, zgodnie z opinią władz wolny czas miał nie tyle służyć realizacji potrzeb kulturalnych, ile stanowić środek do osiągnięcia ideologicznych celów poprzez narzucenie społeczeństwu określonych wartości kulturowych i kształtowanie światopoglądu.

Pomijając omówienie takich form wypoczynku, jak działka ogrodowa będąca sentymentalną namiastką wsi, nadniemeńskie plaże czy podwórko z przysłowiowym trzepakiem obok bloku, należy zauważyć, że istnieje potrzeba skupienia się na **zinstytucjonalizowanych formach spędzania wolnego czasu**, czyli na tzw. pracy w zakresie kultury masowej oraz pracy polityczno-wychowawczej¹⁴, skierowanej przede wszystkim do pracującej, studiującej oraz uczącej się młodzieży. W celu ukierunkowania

¹¹ ДАГАГВ, ф. 2, воп. 63, спр. 1, арк. 112.

¹² ДАГАГВ, ф. 21, воп. 19, спр. 1 *Протоколы IV пленума гродненского горкома ЛКСМБ 12 января 1988*, арк. 24.

¹³ ДАГАГВ, ф. 21, воп. 19, спр. 1, арк. 25.

¹⁴ ДАГАГВ, ф. 21, воп. 18, спр. 1 *Протоколы II–III пленумов гродненского горкома ЛКСМБ 12 марта – 17 сентября 1987*, арк. 9; спр. 2 *Протоколы №№ 2–3 заседаний бюро Гродненского горкома ЛКСМБ и материалы к протоколу № 3 1987*, арк. 11.